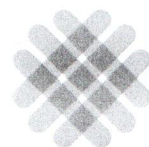

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТІ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛИСТИКИ

Қазақстан 2050

Студенттер мен жас ғалымдардың дәстүрлі
«Фараби әлемі» халықаралық конференциясы күндері
II Қожакеев оқулары аясында өтетін
«Жас тілшілер» атты ғылыми форумның

МАТЕРИАЛДАРЫ

10 сәуір 2014 жыл

МАТЕРИАЛЫ

научного форума «Юные корреспонденты» в рамках
II Кожакеевских чтений в дни проведения
международной конференции студентов
и молодых ученых «Мир Фараби»

10 апреля 2014 года

МАЗМҰНЫ

Әбдиманұлы Ө. ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ, ҒИБРАТТЫ ҒАЛЫМ.....	3
Уайдин Ү. ҮШІНШІ РАУНД	8
Қабышұлы Ғ. ТЕМКЕҢНІҢ ОРНЫ ТОЛАР МА?!.....	10
Жаппасұлы Е. ТЕКТІЛІК ТАҒЫЛЫМЫ.....	12
Шерім М. САТИРА ТУРАЛЫ.....	15
Рәш М. САТИРА САРДАРЫ	16
Әбілдина Ғ. ҚАЗАҚСТАН ТЕЛЕАРНАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИ БАҒДАРЛАМАЛАР БІРЛІГІ	18
Сұлтанбаева Ғ. «ЖАС ТІЛШІЛЕР СЕРІГІНЕ» ЖОЛ САЛҒАН.....	23
Қабылғазина К. ҒАЛЫМ, ҰСТАЗ, БЕРЕГЕЙ ТҮЛҒА.....	25
Мухатаева Қ. ҚАЗІРГІ КІТАП ОҚУ МӘДЕНИЕТІ.....	26
Қасым О. САТИРА САПЫНДА.....	29
Рамазанова Ж. ФОТОӨНЕР – ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ҰШҚЫР САЛАСЫ.....	31
Алимжанова А. АЛПЫСБАЙ БОРАНБАЙҰЛЫ – САТИРА САҢЫЛАҒЫ.....	33
Зәкіржанқызы С. САТИРА ЖОҚ ДЕП КІМ АЙТТЫ?.....	35
Төреханова Б. ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚАЛЫБЫН БҰЗБАЙ ЖАЗАЙЫҚ	37
Абдраев М. РЕЖИССУРА ЖӘНЕ КӘСІБИ САБАҚТАСТЫҚ.....	39
Абдиева Р. ЖОО-ДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА БАУЛУ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ ТІЛІН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ.....	41
Сайдахмет А. ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНІҢ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРІНДЕГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	44
Лескенқызы К. БАСПА ТАРИХЫ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ?	48
Исаева Ғ. ЕР ЕСІМІ, ЕЛ – ЕСІНДЕ.....	50
Берекет Д. «ҚАЛҚАМАН-МАМЫР» ҚАЛАЙ СӨЙЛЕДІ... ..	53
Аймағамбетов А. ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИДЕЯ МӘСЕЛЕСІ: ЫДЫРАУ МА, ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ПА?.....	56
Әлім Ә. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАШАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ	57
Әсембаева Б. ҚАЗАҚ КІТАП БАСПАЛАРЫНЫҢ ТАРИХЫ ТУРАЛЫ	58
Елжашева А. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН АРТТЫРУ	62
Кенжеқанова Қ. БАҚ ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ.....	64
Ақынбекова А., Мамырова К. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ НАСИХАТТАУДАҒЫ «ШАЛҚАР» РАДИОСЫНЫҢ РӨЛІ	67
Балаубаева Б. ТЕЛЕАРНАЛАРДАҒЫ САТИРАЛЫҚ ҚОЙЫЛЫМДАР ЖӨНІНДЕ	68
Жаңабекова М. ЖАҒАЛЫҚТАР ТОПТАМАСЫНДАҒЫ ӨТКЕН ШАҚТЫҢ КӨРІНІСІ	69
Тұрғанжан М. ХАЛЫҚТЫҚ САТИРАНЫҢ ЗАМАНАУИ КӨРІНІСІ.....	72
Ілияс М. ОСПАНХАН ӘУБӘКІРОВ ӨЛЕНДЕРІНДЕГІ САТИРА МЕН ЮМОРДЫҢ АЙШЫҚТЫ КӨРІНІСТЕРІ.....	76
Серік Ғ. АТА ДІННІҢ ДІНГЕГІ ШАЙҚАЛСА ҚАЙТЕР ЕДІ?.....	80

Мұндағы басты міндетіміз – оқушының шығарма мазмұны арқылы, образдар жүйесі, ондағы көтерілген негізгі мәселелермен білім алушының сана – сезіміне қозғау салу. Зер сала қарасақ, оқушының білімді меңгеру деңгейі анализден бастап синтез, бағада жоғарылай түседі. Технологияның негізгі ерекшелігі де, тиімділігі де осында.

Мұғалім білім алушыларды білім жүйесімен, іскерлікпен, дағдымен қаруландырып қана қоймай, олардың танымдық, шығармашылық қабілетін дамытады. Шәкәрім Құдайбердиевтің «Еңлік-Кебек» романын өткенімізде, оқушыларды жан-жақты іздендіре отырып «Екі түрлі түсініктеме күнделігімен» жұмыс жасағанда мынадай нәтижеге жеттік.

Мәтіннен үзінді	Үзінді жайлы пікір	Ой-тұжырым, мазмұнға сәйкес мақал-мәтел
Ел қамы үшін өлуге жанын салып, Соғыс десе тұрмайды қойса байлап. Жауға батыл, жақынға және әдепті, Кішіні де, үлкенді ағатайлап.	Бұл шумақта Кебектің ел қамы үшін жанын салып, өлімге даяр екендігін баяндайды. Кебектің сегіз қырлы, бір сырлы екендігі осында болар.	Батыр – жауда сыналады, Жуас – жайда сыналады. Ердің ұлы – соғыста.
Не күшті, ойласаңыз, тағдыр күшті, Кім тоқтатар әзелде болмақ істі. «Өлсең бірге өлмекші сертім бар» – деп, Мінгестіріп алуға аттан түсті.	Кебектің махаббатқа беріктігі, оның сабырлылығы, сын көзбен қарап, махаббаттан өмір туатынын көрсетеді.	Жаның түгел шыкса да, үлкен үмітті жоғалтпа.
Кебек мұны естіп көп ойланды, Асықпай біраз ғана еп ойланды. Түні бойы қыз мені сынапты ғой, Мен де мұны сынайын деп ойланды.	«Сын айтылма, мін түзелмес» дегендей, Кебектің түні бойы айла ойластыруы айтылады.	Сынамаған – алданар, Ойламаған – ұтқызар.

Сабақ барысында оқушылардың барлығы да белсенділік танытты, бірінің ойын бірі тыңдады, шығармашылық ізденістің көзін ашты, оны көрсете білуде ойтолғаныс негізінде олардың білімдері бекіді. Оқушы өзінің оқыған шығармалары бойынша қорытынды шығарады, кейіпкер әрекетіне баға береді, әртүрлі көзқарасы қалыптасады. Кейіпкердің тағдыры, оқиғадағы іс-әрекеті оқушы ойына қозғау салып қана қоймай, шешімдердің түйінін шешуге жол ашатын бағыт сілтеді.

Қорыта келгенде, әдебиет жан дүниені, он екі мүшені, алпыс екі тамырды түгелдей жайлап, еш уақытта да көзге көрінбейтін сезім қылдары арқылы ақыл иесі адамды жетелеп алатын қасиетті дүниесі. Оны оқытудың қызығы да, күрделілігі де осында жатса керек.

Халқымыздың өмірінде сөз, сөйлеу өнері ең басты шешуші рөл атқарады. Бүгінгі уақытта шешен, ұтқыр, ойлы сөйлеудің қажеттілігі күн санап артып келеді. Олай болса, тіл мәртебесін көтеруге, өз тілімізді көркем де кестелі сөйлеуге, сауатты жаза білуге жас ұрпақты тәрбиелеу – әдебиет пәнінің басты мұраты.

1. «Жалын» журналы, № 1, 2004 ж.

2. Қазақ тілі мен әдебиеті №7, 2003 ж.

3. «Мемлекеттік тілді оқытудың әдістемесі: өзекті мәселелері мен озық технологиялар» мақалалар жинағы. 2009ж.

Кенжеқанова К.,
ҚазҰУ-дың PhD докторанты

БАҚ ТІЛІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Бұқаралық ақпарат құралының рөлі қандай қоғамдық құрылыс, саяси жүйе болмасын маңызы зор. Уикипедия ашық энциклопедиясының анықтамасы бойынша, бұқаралық ақпарат құралы (БАҚ) – арнайы техникалық құралдардың көмегімен, кез келген тұлғаларға әртүрлі мәліметтерді ашық жариялауға арналған әлеуметтік мекемелер [20.03.2014. <http://kk.wikipedia.org/wiki/>]. Қоғамның өмір сүруін қамтамасыз етудегі БАҚ-тың рөлі зор. 1840 жылы француз ғалымы О. де Бальзак баспасөзді «төртінші билік» деп атады. Олай деп атауы да жөнді. Қазіргі уақытта БАҚ-тың алар орны мен ықпалы айтарлықтай. БАҚ-тың көмегімен әлеуметтік-қоғамдық ортада үгіт-насихат, шындық болмыс халық назарына ұсынылып отыр.

Дәстүрлі БАҚ-тың қарқында дамуы – баспа, радио, теледидар, әлемдік жаһантор – Интернеттің пайда болуы мен таралауы – бірыңғай ақпараттық кеңістіктің, ерекше үздік те озық ортаның, көптеген медиаағымдар жиынтығының пайда болуына алып келді. Осының бәрі тілдік қолданыстардың

ерекшелігіне, тілдегі өзгерістердің сипатына ықпал етпеуі мүмкін емес. Қазіргі кезде бұқаралық ақпарат құралы оқылатын (визуалды) мерзімді басылымдар, тыңдалатын (аудиалды – радио), әрі тыңдауға әрі көруге болатын (аудио – визуалды – теледидар) болып үшке бөлінеді. Әлемдік жаһанторды, яғни Интернетті төртінші түріне де жатқызып жүргендер бар.

БАҚ-тың визуалды, аудиалды және аудиовизуалды түрлерінің өзіндік тілдік қолданысы мен ерекшеліктері бар. БАҚ-тың визуалды, яғни мерзімді басылымдар ең бірінші пайда болған, ақпарат таратудың, мемлекеттің, әлеуметтік топтардың не жекелеген тұлғалардың мүдделі мұраттарын танытуға қызмет еткен ақпарат көзі болып табылады. Қазақтың алғашқы мерзімді басылымы 1840 жылы Ташкент қаласында жарық көрген «Түркістан уалаятінің газеті» мен 1888 жылы Омбы қаласында жарық көрген «Дала уалаятінің газетінен» бастау алған. Ол кезде бұл мерзімді басылымдар Ресей империясының саясатын насихаттау құралы ретінде пайда болса да, баспасөз ұлттың асқақ арман-тілектері мен рухын асқақтатудың құралы екенін түсінуге ықпал етіп, қазақ баспасөзінің қалыптасу мен дамуына жол ашты. Кейінірек «Айқап», «Қазақ», «Садақ», «Серке», «Сарыарқа», «Абай» сияқты мерзімді басылымдар шыға бастады. Қазақ баспасөз тілінің фонетика –орфографиялық жүйесін, грамматикалық ерекшеліктерін, жанрлық – стилистикалық ерекшеліктерін, функционалдық тұрғыда, баспасөз тілінде кездесетін жаңа қолданыстарды, лексикалық сипатын, тілдік бірліктердің қолдану мүмкіндіктерін және т.б. мәселелерді зерттеген ғалым-зерттеушілер тобына А.Байтұрсынов, М.Балақаев, С.Исаев, Р.Сыздықова, А.Алдашева, Б.Момынова, Г.Смағұлова, О.Бүркітбаев, Б.Әбілқасымов, Б.Қалиұлы, Ә.Қайдар сияқты қазақ баспасөз тілінің ерекшелігін зерттеуге үлес қосқан ғалымдарды айта кеткеніміз орынды болар. «Лениншіл жас», «Социалистік Қазақстан», «Еңбекші қазақ», «Қазақ әдебиеті» сияқты мерзімді басылымдар Кеңестік кезеңде жарық көрген басылымдар қатарына жатады. Бұл кезеңде қазақ тілшілерінің ой топтауы қоғамдық-саяси тұрақты лексикалық бірліктермен толығып, грамматикалық және стильдік тұрғыдан тұрақтылыққа жеткен кезі еді. Осы кезеңде жазған халық жазушысы, мемлекет және қоғам қайраткері Ә.Кекілбаевтың мақалаларында кездесетін ерекше тілдік қолданыстар көптеп кездеседі. «Қазақ әдебиеті» газетінде 1971 жылы 21 мамырда жарық көрген «Шағын проза бағдары» атты мақаласында жазушы келесідей тілдік бірліктерді прагматикалық тұрғыда шеберлікпен пайдаланды: «...әлі де талай жылдарда талай жандарды танымандыратын миңгілік *бетжүздігіне* айналды. Қазір шағын проза «Жалын» атты *альманахты дербес иеленіп отыр*, маусымдық баспасөзде де көп көрінетін болды, тіпті *жуан «Жұлдыздың»* өзі әңгіме, повестерге орын ығыстыру үшін *қарынды романдардың* етек-жеңін ықшамдап жариялауға мәжбүр болып жүр. Мен соңғы жылдардағы әңгіме-повестерден осындай *ұрымталдықты* анық байқаймын. Ең бастысы бұл салада еңбектеніп жүргендеріміздің көбі адамсыз ақиқат жоғын, ақиқат адамға, адам ақиқатқа қызмет етуі керек екендігін *қапысыз қанығыпты*; ал 1985 жылы 23 мамырда «Лениншіл жаста» жазылған «Тарландар тобында»: «*Желөкпелеу*, бір курстасымыз есіктен ентіге кіріп, алқына айтқан әлгі хабарға бәріміз атып-атып тұрыстық... Қазақ театрын жаңа сапалық сатыға көтеру үшін «*қара жердей шыр айналдыруына*» қолайлы жағдай жасаған «Архимед тұтқасы» ұлы Мұхтар Әуезовтың «Абай» трагедиясы болды...Тек ұлттық әдеби дәстүрлермен шектелген адамдарға көп ретте «*бәрі жәрекім-алла*» боп көрінетіні де рас»; 1987 жылы «Социалистік Қазақстан» газетінде басылып шыққан «Тағылым» мақаласы: «Сөйтсек, *тарихтың да ұршығын иіріп, жібір ширатып, ормегін құрып, ірсе бастырып келе жатқан... Көпірме мақтан, көбік сөзге* артықша үйір болғандығымыздың қолайсыз салдарлары еске түседі... Амал не, *косем өсиетіне*, Октябрь тағылымына жеткілікті құлақ аспай, баршамыз болып жеткен жеңістер мен табыстарды бір кісінің қанжығасына өңгеріп салып, жеке адамға табынушылық дейтін сoralыққа жол бердік» сияқты ерекше тілдік оралымдарға толы. Жазушы жоғарыда айтылып кеткен мақаларында лексико – фразеологиялық бірліктерді, окказионализмдерді, сөздің коннотативті қолданыстарын прагматикалық тұрғыда шеберлікпен қолданады. Бұл Кеңес кезеңінде баспасөздің тұрақты даму жолына түскендігінің бір мысалы болып табылады. Қазақ баспасөзі Ұлы Отан соғысы жылдары халыққа ұлттық рухты, жеңіске деген сенімді ұялатуға тырысса, ал ХХ ғасырдың соңына таман ұлттық дәстүрді жаңғырту, тәуелсіздік мәселелерін қозғады. Қазіргі газет тілінің жағдайы мүлдем бөлек. Қазіргі қазақ баспасөзі – жаңаша дамып келе жатқан қоғам жаршысы. Қазіргі қазақ баспасөзіне прагматикалық пен антроөзектілік тән. Адресант – мәтін – адресат факторы үнемі назардан тыс қалмайды.

Ғылыми-техникалық революцияның дамуына байланысты пайда болып, ақпарат таратудың біртіндеп күрделенген түріне айналған БАҚ-тың түрлері аудиалды және аудиовизуалды түрлері болып табылады. Қазақ тіл білімінде радио және теледидар тілін арнайы зерттеген еңбектер қатарына Г.А.Машинбаеваның «Теледидар тілінің лингвопрагматикалық аспектілері» атты кандидаттық диссертациясын, М.М.Увайсованың «Жарнама тілі: лингвопрагматикалық аспект» кандидаттық диссертациясын, С.А.Асанбаеваның «Жарнама саласындағы мемлекеттік тілді қолданудың лингвистикалық өзекті мәселелері» атты кандидаттық диссертацияларын жатқызсақ болады.

Бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде теледидар хабарларының тілі туралы жазған мақалалар көбейіп келеді. Кейбір жазушылар хабар айдарын жүргізетін тележүргізушілерге сын айтып, тілдік ерекшеліктерінде диалектикалық қолданыстар басым екендігін, тілдік норманы, яғни әдеби норманы сақтау керектігі мәселелері жөнінде жазылып жатқан мақалалар да аз емес. Мемлекетіміздің тіл саясатын дұрыс бағытқа бұру БАҚ-тағы ең пәрменді ақпарат құралы теледидар арқылы жүзеге асады. Теледидар тілін зерттеу қызық да күрделі мәселе, өйткені теледидар құрылымы түрлі жанрларды қамтиды. Телехабарларда белгілі бір жанрды қолдану үрдісі адресант пен адресаттың қатысуына қарай жүзеге асады. Теледидарда адресант – мәтін – адресат факторы да өзінің маңыздылығымен ерекшеленеді. Тележүргізуші телехабарды жүргізген кезде адресат факторын, ол қалай қабылдайды деген мәселелерді үнемі есепке алып отыруы қажет. Ақпарат жеткізудің негізгі құралы теледидардың маңыздылығы туралы ғалымдардың пікірлері бар. Мысалы, А.Юровский «Басқа ақпарат құралдары, басқа өнер түрлері немесе публицистикамен салыстырғанда теледидар басым жағдайға адамға қоғамның, халықтың рухани тұрмысымен тыныс алуына, басқа адамдармен етене араласып, олардың ойы, іс-әрекеті, мақсаты мен арманы туралы білуіне мол мүмкіндік береді. Міне, оның қоғамдық мәні де осында. Кез келген өнер салалары сияқты теледидар саласы да қоғамның қызығушылығынан, оның қоғамдық қызметінен тыс өмір сүре алмайды», – деп жазды [1:56].

Мерзімді басылымдармен салыстырғанда радио тілі мен теледидар тілінде ұқсастықтар басым. Мерзімді басылымдар тілі – жазба тіл. Аудио және аудиовизуалды БАҚ түрлері – ауызекі немесе ауызша сөйлеу тіл. Ғалым Ә.Болғанбаевтың тұжырымдауы бойынша: «Газет – әдеби тілдің бірінші баспалдағы. Барлық өнегелік пен шеберліктің шындалып, таралатын жері де осы»[2:169]. Ал ғалым Б.Момынова «Газет – жалпыхалықтың ақпарат құралы, сондықтан ондағы кез келген материал кез келген оқырманның жасына, кәсібіне, мәртебесіне қарамастан тез түсіне алатындай болып жазылуы тиіс. Сондықтан да газет беттерінде халыққа таныс емес терминдер, кәсіби сөздер, жаргондар мейлінше сақтықпен қолдануы жөн. Сөз қолданысқа қатаң қарау газеттік-публицистикалық стильдің тағы бір ерекшелігін, атап айтқанда, жалпыға түсініктілігін қамтамасыз етеді» [3:31] –деп баспасөз тілінің ерекшелігін атап өтті. Радио мен теледидар тілінде нормадан ауытқулық түрлері мен типтері басым. Атап өтетеін болсақ, нормадан прагматикалық мақсаттағы ауытқудың какоземия, фразеологизмдердің құрамын бұзып қолдану, сөзді тіркеспетін сөзбен тіркестіру, сөзді түрленбейтін қосымшалармен түрлендіру, амплификация, анадиплозис, антиэллипсис, сонымен қатар, нормалардың логикалық, онтологиялық, этимологиялық түрлерін қолдану жиі кездеседі. Алайда белгілі бір нормадан ауытқудың бәрі теріс әрекет деп есептеуіміз қате болар. Керісінше бұл адресант пен адресат арасындағы коммуникативтік сапаны жүзеге асыру үшін коммуникативтік әсер-ықпалы ерекше бояу алып, прагматикалық мақсатқа тән уәжді ауытқу болып табылады. Радио және теледидар тілінің аудиалды және визуалды болуына байланысты ықпалы басым болып келеді. Оларға «жанды тіл» қажет. Айтылайын деп отырған ақпарат бір сарында айтылса, он тыңдарманды жалықтырып жібереді. Олардың тілі мен стилі түрлі стильдерді қамтиды және сонымен ерекшеленді.

Қорыта айтқанда, жаңалық жаршысы болған БАҚ тілі тарихи даму және терминология тұрғысынан, тілдік тұрғыдан, прагматикалық аспектіде, баспасөз тілінің мақсатты қолданулары тұрғысынан лингвопрагматикалық аспектіде зерттеліп келеді. Бұл зерттеулер жылдан жылға көбейіп отыр. Бұқаралық ақпаратпен қамтамасыз ететін бүгінгі БАҚ қоғам өмірінде алар орны елеулі.

1. Юровский Л.Я. Телевидение – поиски и решения. – М.: Искусство, 1983. – 118 с.

2. Болғанбаева Ә. Тіл және шеберлік //Өнер алды қызыл тіл. Мақалалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986. 153-170 б.

3. Момынова Б. Газет лексикасы (жүйесі мен құрылымы). – Алматы: Арыс, 1999. -224б.

4. Машинбаева Г.А. Теледидар тілінің лингвопрагматикалық аспектілері. Фил.ғыл.канд. дисс. – Алматы, 2007. – 125 б.

5. Жақсыбаева Ф.З. Газет мәтінінің прагматикалық функциясы (қазақ тілінде шығатын газет материалдары бойынша). Фил.ғыл.канд. диссертациясы. – Алматы, 2000. -120б.

6. Даулеткереева Н.Ж. Қазақ баспасөзіндегі қайталамалардың мәні (2008-2009жылдар). Фил.ғыл.канд. диссертациясы. Алматы, 2010. -119б.